

A vallásszabadság mint európai alapjog egyres mai dilemmái

Bevezetés

„A tolerancia Európa lelke és a békés együttélés alapja a kontinensen” – mondta köszöntő beszédében Angela Merkel Wittenbergben 2017 októberében a reformáció kezdetének 500. évfordulóján rendezett ünnepségen.² A német kancellár arról beszélt, hogy minden hívőt és vallási közösséget megilleti a vallás szabadsága és zavartalan gyakorlásának joga; a vallásszabadságot meg kell védeni a vallási fanatizmustól, de az ellen is fel kell lépni, ha bármelyik vallást becsmérlik. Angela Merkel szerint Európa szenvedésben gazdag története azt mutatja, hogy a tolerancia a nyitott társadalom alapja is, anélkül pedig nincs vallásszabadság sem. „Márpedig ha vallásszabadság nincs, a társadalmi fejlődés megreked!”

A wittenbergi esemény egyetlen nem német felszólalója Áder János magyar köztársasági elnök volt. Ő többek között arról is beszélt, hogy a világon elsőként az Erdélyi Fejedelemségben ismerték el a vallások szabadságát és egyenjogúságát. „Magyar nyelvterületen, magyarul már a 16. században kimondták a lelkiismeret szabadságát, miközben Európa még az egymásnak feszülő tanok vallási türelmetlenségében égett” – mondta. „Alig több mint 50 évvel a wittenbergi események után, 1568-ban a Torda városában tartott erdélyi országgyűlésben törvénybe iktatták, hogy mindenki maga választhatja meg felekezetét. A vallás szabadsága nem függ sem fejedelemtől, sem földesúrtól. Hitéért senki hátrányt nem szenvedhet, vallásáért nem üldözhető. Így Erdélyben és egész Magyarországon természetessé vált, hogy uralkodói vagy tartományi vallás helyett akár egyetlen faluban is két-három gyülekezet temploma állt békében egymás mellett, hogy

¹ GYERŐ Dávid (1974–) kolozsi lelkész, a MUE főjegyzője, PhD-hallgató a pécsi egyetemen. 1997-ben végzett a KPTI unitárius karán, 2004–2009 között alapfokú, illetve magiszteri oklevelet szerzett a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Jogi Karán, illetve a Pécsi Tudományegyetem Jogi Karán.

² Angela MERKEL köszöntőbeszéde, hozzáférés: 2018. 10. 10, <https://mno.hu/kulfold/angela-merkel-tolerancia-nelkul-nem-letezhet-nyitott-tarsadalom-2424785>

bebizonyítsa, amit Tordán így fogalmaztak meg: a hit Istennek ajándéka!” – mondta Magyarország köztársasági elnöke.³

Jelen esszé elkészítésére elsősorban az ösztönzött, hogy Angela Merkel, Áder János és mások nyomában, méltatlan és törekvő követőként, én is hozzájáruljak a vallásszabadság európai örökségként való méltatásához. A lelkiismereti és vallásszabadság európai örökségének kiemeléséhez 2018-ban számomra jó keretet nyújtott az 1568. évi tordai országgyűlés vallási határozatának 450. évfordulója. Az ezt méltató rendezvényeket elsősorban a Magyar Unitárius Egyház foglalta keretbe, hiszen azt a tordai alkalmat az unitárius egyház egyben „születésnapjaként” is számon tartja.

Jogi értelemben természetesen különválnak az, amit az egyház nyelvén sokszor egy kalap alá veszünk: a vallási tolerancia, a lelkiismereti szabadság és a vallásszabadság. Mégis, ezek az értékek nemcsak vallásos jelentésükben, hanem társadalmi vonatkozásukban is egybecsengenek, és köztük nemcsak vallási, hanem jogi összefüggések is vannak. A fenti értékek társadalmi egybecsengésének és jogi összefüggésének vizsgálatával az a célom, hogy rámutassak ma is időszerű, sőt szükséges voltukra.

A vallásszabadság mint európai alapjog

A vallásszabadság mint európai alapjog kérdéséhez 2017-ben, doktori tanulmányaim kezdetén kerültem közel, amelynek vizsgálandó tárgya és munkacíme *Az egyén jogi helyzete az európai jogrendben 2010 után, az Európai Unió újrafogalmazott jogi keretei között*. Konkrétabban: a kutatómunkával az a célom, hogy az egyén sokféle társadalmi beágyazódása közül a lelkiismereti és vallásszabadsággal kapcsolatos jogi kérdéseket, különösen a vallásos öntudat szabad megélésének lehetőségeit és vallási esélyegyenlőség biztosítását vizsgáljam meg az új európai jogrendben.

Az Európai Uniónak a Lisszaboni Szerződéssel⁴ megújított jogrendjében 2010 után az egyén jogi védelme és jogainak érvényesítése előtt új lehetőségek nyíltak. Az Európai Unió Alapjogi Chartájának jogerőre emelkedését követően

³ ÁDER János köszöntőbeszéde, Köztársasági Elnöki Hivatal, hozzáférés: 2018.10.10, http://www.keh.hu/beszedek/2446-Ader_Janos_koztarsasagi_elnok_beszede_a_reformacio_500._evforduloja_alkalmabol_tartott_unnepsegen_Wittenbergben&pnr=1

⁴ „Lisszaboni Szerződés. Az Európai Unióról szóló és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról.” Lisszabon, 2007. december 13. (*Az Európai Unió Hivatalos Lapjában* megjelent, 2007/C 306/01 számú dokumentum), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:12007L/TXT>, Hozzáférés: 2018. 10. 10.

– amely az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkével összhangban⁵ a szerződésekkel azonos jogi kötőerővel bír – az egyén jogainak védelme erőteljesebb szabályozást kapott: az emberi méltóság sérthetetlen; a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához mindenkinek joga van, beleértve a vallás vagy a meggyőzés megváltoztatásának szabadságát és a vallás kifejezésre juttatását is; tilos minden megkülönböztetés, beleértve többek között a nem, faj, szín, származás, nyelv, vallás vagy meggyőzés, politikai vagy más vélemény, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, kor vagy szexuális irányultság alapján történő megkülönböztetést is.

Az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikke⁶ továbbá azt is előírja, hogy az Európai Unió csatlakozzon az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez. Az Európai Bizottság véleményt kért az Európai Unió Bíróságától, amely 2014-ben a 2/13. számú tanácsadó véleményében több problémát is felvetett a megelőző években letárgyalt csatlakozási feltételekkel kapcsolatban.⁷ Megállapította, hogy a csatlakozással az unió külső ellenőrzés alá kerülne, mert intézményei a fent nevezett egyezményben foglalt ellenőrzési mechanizmusok és különösen az Emberi Jogok Európai Bírósága ítéletei alá lennének rendelve. Ez azt jelentené, hogy az egyezménynek az Emberi Jogok Európai Bírósága általi értelmezése kötné az Európai Uniót és intézményeit, ugyanakkor az egyezményben elismert jogok Emberi Jogok Európai Bírósága általi értelmezése nem kötné a bíróságát. Mivel az egyezmény lehetőséget ad a szerződő felek számára, hogy az egyezményben biztosítottnál magasabb védelmi szintet írjanak elő, ezért biztosítani kell az egyezmény és az Alapjogi Charta közötti összhangot.

⁵ *Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata*, (1). Ebben az unió elismeri az Európai Unió Alapjogi Chartájának 2000. december 7-i, Strasbourgban 2007. december 12-én kiigazított szövegében foglalt jogokat, szabadságokat és elveket; e charta ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint a szerződések. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

⁶ *Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata*, (2). Az unió csatlakozik az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményhez. Ez a csatlakozás nem érinti az uniónak a szerződésekben meghatározott hatásköreit. Az alapvető jogok, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény biztosítja, ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból következnek, az unió jogrend részét képezik mint annak általános elvei. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

⁷ GOMBOS Katalin, *Az Európai Unió jogrendszere és közjogának alapjai* (Budapest: Wolters Kluwer, 2017), 1630.

A bíróság véleménye az volt, hogy az Európai Uniónak az egyezményhez való csatlakozására vonatkozó, 2013-ban született megállapodása nem egyeztethető össze az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikk (2) bekezdésével, ezért a csatlakozásra eddig nem kerülhetett sor. Következésképpen a csatlakozás feltételeinek újratárgyalására van szükség, mert a csatlakozás lehetővé tenné az európai polgárok számára, hogy közvetlenül az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt kifogásolják az Európai Unió által elfogadott jogi aktusok Egyezményvel való összhangját, hasonló feltételek mellett, mint az Unió tagállamai által létrehozott jogi aktusok esetében. Olyan egyéni értékek nyernének így fokozottabb védelmet, mint például a hitoktatáshoz való jog, amely szerint az állam köteles tiszteletben tartani a szülők vallási meggyőződésével összhangban lévő oktatáshoz való jogot.

A lelkiismereti és vallásszabadság mint alapvető emberi jog a 20. század fontosabb nemzetközi egyezményeiben kimondott védelemmel bír. Az egyik legnagyobb hatású okmányt az Európa Tanács tagjai Rómában fogadták el 1950-ben, Emberi Jogok Európai Egyezménye címmel.⁸ Az egyezmény 9. cikke a Gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadság címet viseli, és kimondja, hogy mindenkinek joga van a gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadsághoz. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát. A (2). bekezdés szerint a vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát csak a törvényben meghatározott korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek.

A 2018-ban elfogadása 70. évét ünneplő Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 18. cikke kimondja, hogy minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás és a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy a meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben, oktatás, gyakorlás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.⁹ Hasonló fontosságú az Egyesült Nemzetek Szövetsége

⁸ https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf, hozzáférés: 2018. 10. 10.

⁹ http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/hng.pdf, hozzáférés: 2018. 10. 10.

közgyűlésének Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, amelynek 18-as cikke kimondja, hogy a gondolati, a lelkiismereti és a vallásszabadság a személy azon szabadsága, hogy vallása, meggyőződése legyen, ezt egyénileg vagy közösségben kinyilváníthassa felekezetben, szertartásokban, gyakorlatokban és oktatásban.¹⁰

Az egyén vallási életének gyakorlati kifejezései számos formában igénylik a fentiek által is példázott védelmet. Ezen kifejezések közül a legtöbb hagyományos formájú, más szóval, az európai társadalmak többségében régóta és rendszeresen fellelhető. Ilyen kérdés többek között a polgári házasság egyházi megáldásban való részesítésének szabadsága, a különböző felekezeti házastársak szabadsága a házasságkötés utáni felekezeti hovatartozás kiválasztásában, a születendő gyermekek felekezeti hovatartozása szülők általi kiválasztásának szabadsága, az egyén védelme az egyházi vagy a családi kényszerítéssel szemben saját egyháztagsága vagy gyermekének keresztsége kérdésében, a közjogi keretben (pl. állami oktatási rendszerben) történő hitoktatással járó jogok és köteleességek, az egyházak anyagi vagy más követeléseit a felekezeti hovatartozást megváltoztatni kívánó egyénnel szemben, az egyén jogosultsága az egyházi szolgáltatások és szertartások igénybe vételére és mások.

A műszaki, munkavállalási, migrációs, gazdasági, társadalmi és politikai változásoknak köszönhetően azonban a vallási hovatartozás társadalmi kifejeződéseinek sok új formája és kérdése is megjelent, amelyekkel Európában hagyományosan nem kellett szembenézni, ma azonban nem lehet megkerülni a választások keresését. Ilyen újszerű vallási kérdés például a nem keresztény hívők istentiszteleti helyének létrehozására irányuló feltételek szabályozása, egyes vallási jelképek közintézményekben való viselésének vagy köztereken való elhelyezésének joga, keresztény és nem keresztény lelkigondozáshoz és istentisztelethez való jog a büntetés-végrehajtási intézményekben, az állami, önkormányzati és más támogatásokban való egyenlő részesedés kérdése, az ún. történelmi egyházak, az újabb egyházak és a vallásos egyesületek jogi bejegyzésének vagy állami elismerésének mércéi, az egyházi személyzet (többek között a lelkészek) minősítésének és közpénzből való javadalmazásának feltételei és mások.

¹⁰ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97600008.TVR>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

A vallásszabadsághoz való jog romániai és magyarországi szabályozása

A romániai szakirodalom egyik meghatározása szerint a lelkiismereti és vallásszabadság a természetes személy azon lehetősége, hogy rendelkezzen valamely vallási vagy világnézettel, és azt ki is fejezhesse a magánszférában vagy egy közösségben.¹¹ A szakirodalom a lelkiismereti és vallásszabadság fogalmába tartozónak nyilvánítja annak passzív (hogy létezzon) és aktív (hogy kifejeződhessen) formáit. A meghatározások utalnak a vallásszabadság egyéni, azaz alapjogi és intézményi, azaz társadalmi oldalára. A vallásszabadság joga így két, egymástól viszonylag elkülönülő dimenzióban helyezkedik el: az egyik a vallásszabadság személyes összefüggéseire, a másik szervezeti és intézményi kérdésekre vonatkozik.¹²

A vallásszabadság egyéni dimenzióját olyan jogosultságok alkotják, mint a lelkiismereti meggyőződés megválasztása, a vallás gyakorlásának szabadsága, valamint a meggyőződésből fakadó, a társadalmi és állami renddel konfliktust eredményező magatartások elutasítása (pl. a katonai szolgálat, az ünnepeken való munkavégzés, a véradás megtagadása és mások). Románia Alaptörvénye előírja: a gondolkodás, a vélemények és a vallásos meggyőzések szabadsága semmilyen formában nem korlátozható.¹³ Ebből jön a vallási diszkrimináció tilalma is: senkit nem érhet hátrány lelkiismereti és vallási meggyőződéséért.

A vallásszabadság egy másik meghatározása a következő részjogosítványokat nevesíti: a vallás elfogadása, megválasztása, megváltoztatása, elhagyása, gyakorlása nyilvánosan vagy magánéleti térben, másokkal közösen vagy egyénileg, szertartások révén vagy más módon, a vallás megvallása, megvallásának mellőzése, egyéni megtanulása, az iskolai vallásoktatásban való részvétel, a vallás tanítása, a valláshoz tartozás állami nyilvántartásba vétele tilalmának érvényesítése, vallási közösség vagy egyház alapítása, az egyház életében, szertartásaiban való részvétel másokkal együtt, az előírt feltételek követésével, a gyermekek vallásos nevelésének megválasztása, a hivatali esküben vallásos megerősítés alkalmazása, a vallási alapú hátrányos megkülönböztetés tilalma, fegyveres katonai szolgálat

¹¹ Ioan MURARU, *Protecția constituțională a libertăților de opinie* (București: Lumina Lex, 1999), 32.

¹² PACZOLAY Péter, „Lelkiismereti és vallásszabadság” in *Emberi jogok*, szerk. HALMAI Gábor és TÓTH Gábor Attila (Budapest: Osiris, 2003), 531.

¹³ *Románia Alkotmánya*, 29. cikk (1.), http://adattar.adatbank.transindex.ro/Romania/Roman_alkotmany_1991hu.htm, hozzáférés: 2018. 10. 10.

megtagadása, helyette más kötelező polgári szolgálat vállalása, a vallásszabadságból fakadó jogok megvalósulásának állami támogatása és ezek védelme.¹⁴

A vallásszabadság tartalmának meghatározásakor abból kell kiindulni, hogy két vonatkozása van: egyfelől a vallásos hit, a vallásos meggyőződés léte, szabad megválasztása, másfelől az ebből fakadó cselekvés, a vallásos gyakorlat, a szertartás. Az első, hitbeli aspektusa a vallásszabadságnak abszolút jognak tekintendő, az alkotmány szövege szerint ez nem korlátozható semmilyen formában. A második aspektus, a vallásos meggyőződésből származó konkrét cselekvés már nem lehet abszolút jog, az bizonyos alkotmányi és törvényi korlátozásoknak vonható alá. Egyszerűbben szólva, jogilag a hit nem korlátozható, de a cselekvés igen. A vallásszabadság tartalmának e két aspektusa és ezek jogi megítélése biztosítja a vallási türelmet és a felekezeti toleranciát.¹⁵

A vallásszabadságról és az egyházak jogállásáról szóló romániai törvény¹⁶ a vallásszabadságot a gondolkodás szabadságával és a lelkiismereti szabadsággal együtt értelmezi. Ez több rendelkezésben is megjelenik: senki sem akadályozható vagy kényszeríthető arra, hogy valamely véleményt elfogadjon vagy egy vallásos felekezethez csatlakozzon, e személyes választásáért diszkrimináció nem érheti. A törvény hangsúlyozza, hogy a vallásszabadság egyidejűleg tartalmazza egyrészt egy vallásos meggyőződés elfogadását vagy megvallását, egy felekezethez való tartozást, a vallásos szertartások és rítusok nyilvános gyakorlását, másrészt pedig ezek elutasítását, vagyis a vallásszabadság szerves része annak a jognak az elismerése is, hogy valaki ne legyen vallásos.

A törvény az *Általános rendelkezések*ben foglalkozik a gondolkodás, a lelkiismeret és a vallás szabadságának biztosításával, kijelentvén, hogy a román állam tiszteletben tartja és garantálja ezen alapjogok megélését. A három alapjog szövegszerű felsorolása az *Emberi Jogok Európai Egyezménye* 9. cikkelyéből való. Ezen szó szerinti azonosság ismeretében néhány bejegyzett egyház ellenezte a megfogalmazást, véleményük szerint az előírásoknak egyedül a vallás szabadságára kellett volna hivatkoznia, a gondolkodás és a lelkiismeret megemlítése nélkül.¹⁷

¹⁴ ÁDÁM Antal, „Az Alkotmánybíróság egyházakkal kapcsolatos határozatai” in *Tízéves az alkotmánybíróság*, szerk. BITSKEY Botond (Budapest, 2000), 121–122.

¹⁵ VARGA Attila, „Állam és egyház viszonya, az egyházak jogállása Romániában”, *Acta Universitatis Sapientiae (Legal Studies)* 3 (2014), 225.

¹⁶ „A vallásszabadságról és az egyházak általános jogállásáról szóló 2009. évi 489-es számú törvény, *Románia Hivatalos Közlönye*, 11 (2007).

¹⁷ GYERŐ Dávid, „Új vallásügyi törvény Romániában” in *Romániai Magyar Évkönyv 2007–2008*, szerk. BODÓ Barna (Temesvár: Diaspora Alapítvány – Mărineasa Kiadó, 2009), 659–689.

A vallásszabadság tartalmának meghatározásában fontos szerepe van a bírói joggyakorlatnak és az alkotmánybíróság esetgyakorlatának is. Románia Alkotmánybírósága a lelkiismereti szabadságot védő alkotmányi szabályozással kapcsolatban néhány elvi jellegű észrevételt fogalmazott meg, amelyben értelmezi a szabályozás tartalmát. Ezzel együtt megállapítható, hogy nem létezik gazdag alkotmánybírósági esetgyakorlat, illetve egy jogfejlesztő jellegű, magyarázó érvrendszer és elvi megállapítás Románia Alkotmánybírósága gyakorlatában.¹⁸ Az alkotmánybíróság egy döntésében kifejtette, hogy a lelkiismereti szabadság romániai szabályozása összhangban van az *Emberi Jogok Európai Egyezményének* 9. cikkelyével, és megállapította, hogy a lelkiismereti szabadság belső tartalmát illetően abszolút jog, és csak külső megnyilvánulásai vonatkozásában tekinthető relatívnak.¹⁹

Végül érdemes számon tartani a vallásszabadsággal kapcsolatos néhány potenciális társadalmi konfliktushelyzetet, és az ezekre adott szabályozási válaszokat. „Ilyen feszültségforrás lehet a hittérítés és annak módozatai, a vallási ünnepeken történő munkavégzés, a szombati és vasárnapi munka, a vasárnapi kereskedelem tilalma, továbbá az egyes tisztségek betöltéséhez kötődő eskütétel vallásos formulájának a kötelező jellege. Amint elhangzott, a vallásszabadság alapjoga együtt értelmezendő a véleménynyilvánítás és a kifejezés szabadságai-val. Tartalmilag ez a jog, illetve szabadság a hit, a hitelvek, a hittételek terjesztésének lehetőségét, meggyőzést vagy akár toborzást is jelenthet. Ugyanakkor formailag ez kötelezettség is, hiszen a cselekmény nem sértheti a közrendet, a közbiztonságot, a közkerölcsöt és mások alapjogait és szabadságait. A romániai munkatörvénykönyv fő szabályként tiszteletben tartja a vallási ünnepeket, amelyeket az állam is munkaszüneti napnak minősít, a szombat és vasárnap pedig hivatalos munkaszüneti nap, amelyeket a munkáltatóknak az egyéni munkaszerződésekből is tiszteletben kell tartaniuk. Természetesen kivételesen lehetnek olyan munkakörülmények, hogy a munkavállalók az említett napokon is dolgozzanak, ezekhez azonban a munkavállalóval való egyetértés szükséges. A vasárnapi kereskedelem tilalma mint felvetés jelen van a romániai közbeszédben is, de a gondolatnak nincs jelentős társadalmi támogatása, és kevésbé valószínű, hogy ilyen tartalmú szabályozást a romániai törvényhozás a közeljövőben elfogadna.”²⁰

¹⁸ VARGA, „Állam és egyház viszonya...”, 226.

¹⁹ „Románia Alkotmánybíróságának 2009. évi 845-ös döntése”, *Románia Hivatalos Közlönye* 524 (2009).

²⁰ VARGA, „Állam és egyház viszonya...”, 227.

A vallásszabadság az FRA 2017. évi alapjogi jelentésében

Az Európai Unió azért hozta létre 2007-ben az Európai Unió Alapjogi Ügynökségét (Agency for Fundamental Rights, a továbbiakban: FRA²¹), hogy az uniós intézményeket és tagállamokat független, tényeken alapuló szakértelemmel segítse az alapvető jogok területén. Az FRA független uniós szerv, amelyet az Európai Unió költségvetése finanszíroz, székhelye Bécsben van. Irányítása az igazgató és az igazgatótanács hatáskörébe tartozik, amely tagállamonként egy-egy független szakértőből, az Európai Bizottság két képviselőjéből és az Európa Tanács által kinevezett szakértőből áll. Az Ügynökségen belül egy külső szakértőkből álló tudományos bizottság is működik, amely a munka szakmai színvonalát garantálja.

Az FRA az alapvető jogok védelmében történt uniós és nemzeti szintű erőfeszítéseket éves jelentésben hozza nyilvánosságra. A 2017. évi jelentés nemcsak a megelőző év legfontosabb alapjogi fejleményeit, az elért eredményeket és az aggályos kérdéseket tekinti át, hanem az FRA 2007. évi megalakulása óta eltelt tíz évet is összegzi. A jelentésnek ezért beszédes alcíme van: Félúton az ígért és a megvalósítás között: az alapvető jogok 10 éve az EU-ban. A fennállás 10. évfordulója jó lehetőség volt arra, hogy átgondolják az Unióban 2007 óta történt fontosabb alapjogi fejleményeket. Ezek alapján két párhuzamos irányvonal rajzolódik ki. Ami az intézményi oldalt illeti, az Unió fontos eszközöket hozott létre az alapvető jogok megfelelőbb támogatása és védelme érdekében. A gyakorlatban mindazonáltal még mindig vannak hiányosságok az alapjogok védelmének hatékonyságában. Ezt a feszültséget csak úgy lehet enyhíteni – írja a jelentés²² –, ha a betű szerinti jogot hatékony intézkedésekbe ültetik át, hogy e jogok az emberek mindennapi életében is érvényesüljenek. Túl azon a felismerésen, hogy az alapvető jogok a sikeres jogalkotás és politikai döntéshozatal kellő előfeltételei, szükséges az emberi jogok hatékonyabb gyakorlati érvényesítése is. A kézzelfogható előnyökkel járó emberi jogi kultúra nélkül az Európai Unióban élő egyének közül sokan úgy érezhetik, hogy az uniós értékekhez és alapjogokhoz nem sok köze van.

Az FRA 2017. évi jelentésében főcímként nem jelenik meg a vallásszabadság védelme. A 2. fejezetben, az *Egyenlőség és a diszkrimináció (vagy megkülönbözte-*

²¹ <http://fra.europa.eu/hu>

²² *Fundamental Rights Report 2017 – FRA Opinions*, <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/annual-reports/fundamental-rights-2017>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

tésmentesség) *tilalma* főcím alatt olvassuk az egyetlen rá való hivatkozást, *Bizonyos ruhadarabok viselésének tilalma vitát szított a vallásszabadságról* alcímmel.²³ Az elemzés kifejti, hogy bizonyos ruhadarabok viselésének betiltására vonatkozó némely intézkedés újra felvetette a vallás szabadságának kérdését az Európai Unióban.

2016 májusában az Európai Unió Bíróságának főtanácsnoka, Julianne Kokott kijelentette, hogy megengedhető a muszlim nők fejkendőviselésének tiltása a munkahelyen, ha a munkaadó cég általános belső szabályai tiltják a hivalkodó vallási jelvények viselését. „A fejkendő viselésének tiltása indokolt, ha a munkaadót segíti egy felekezeti és ideológiai semlegesség biztosítására vonatkozó, szabályszerű előírás érvényesítésében.”²⁴ 2016 júliusában nevezett bíróság egy másik főtanácsnoka, Eleanor Sharpston azt nyilatkozta, hogy „egy alkalmazott kényszerítése iszlám fejkendőjének eltávolítására az ügyfelekkel való kapcsolat idején törvénytelen és kimondott diszkriminációt képez.”²⁵ A bíróság a jelentés közzétételének időpontjában még egyik ügyben sem határozott.

A jelentés továbbá a nemzeti joggyakorlatból idéz, ugyanezen ruhadarabos tárgyban. 2016 májusában Ausztria Legfelsőbb Bírósága (Oberster Gerichtshof) megállapította, hogy egy muszlim nő hátrányos megkülönböztetésben részesült, amikor a munkaadója elrendelte az ügyfelekkel való érintkezésének csökkentését azért, mert iszlám fejkendőt, ún. hidzsábot és köpenyt viselt.²⁶ A bíróság egyúttal azt is megállapította, hogy az arcot eltakaró fátyol, az ún. nikáb viselése hátrányosan érintette az ügyfelekkel való kommunikációt. Ezért a fátyol viselésének arányosnak kell lennie a munkaadó szakmai szükségleteivel, és hogy az arc láthatóvá tétele egy tényleges és meghatározó foglalkoztatói követelmény.

2016 februárjában Bulgária Legfelső Közigazgatási Bírósága megállapította, hogy egy tanulót, akit egy közoktatási intézményből (azaz egy állami iskolából)

²³ fra-2017-frr-chapter-2-equalitu_en.pdf, hozzáférés: 2018. 10. 10.

²⁴ „Juliane Kokott főtanácsnok indítványa, 2016. május 31.”, *InfoCuria*, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=179082&pageIndex=0&doclang=HU&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=186411>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

²⁵ „Eleanor Sharpston főtanácsnok indítványa, 2016. július 13.”, *InfoCuria*, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=181584&pageIndex=0&doclang=HU&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=186411>

²⁶ *Ausztria Legfelsőbb Bírósága által iktatott dokumentum*, 9ObA117/15v/ 25. 05. 2016, https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Justiz/JJT_20160525_OGH0002_009OBA00117_15V0000_000/JJT_20160525_OGH0002_009OBA00117_15V0000_000.html, hozzáférés: 2018. 10. 10.

felfüggesztettek vallásos viselete miatt, nem ért hátrányos megkülönböztetés.²⁷ A viselet ugyanis ellentmondott az iskola belső rendszabályába foglaltaknak, amely tiltotta, hogy a gyermekek vallási hovatartozásukat a ruházatukkal is kifejezzék. „Az iskola belső rendszabályai megfelelő és arányos mértékben védik a pluralizmus, az elfogadás és a tolerancia értékeit, mások jogainak tiszteletben tartását és az egyenlőséget” – mondta ki a határozat.

2016 októberében Németország Szövetségi Alkotmánybírósága az oktatók és nevelők vallásos jellegű viselete tárgyában határozott. Az alkotmánybíróság megállapította, hogy egy muszlim gyermekgondozónak a vallás szabadságára néző jogait megsértették, amikor Sindelfingen város önkormányzata fegyelmi intésből részesítette a munkahelyén viselt fejkendő miatt. Érvelésében a bíróság azt mondta, hogy a gyermekek vallásszabadsághoz való jogát nem veszélyezteti a gyermekgondozó fejkendője.²⁸ A német Alaptörvény védi a vallás szabad gyakorlásának jogát, amennyiben az nem fenyegeti a közbiztonságot. A gyermekgondozó gyakorlatilag nem befolyásolta a gyermekek vallásos hitét, ezért nem tekinthető a gyermekotthon biztonságára kockázatot jelentő tényezőnek.

2016. július 14-én a franciaországi Nizza tengerpartján egy, az Iszlám Állam által felvállalt terroristatámadás 80 ember életét oltotta ki, másokat pedig súlyosan megsebesített. Ezt követően több, mint harminc francia önkormányzat hozott határozatot a burkini, azaz az egész testet elfedő női fürdőruha viselésének betiltásáról (a meghatározás szerint az arc, a kéz és a lábfej elfedése kivételt képez). A tiltó rendelkezések indoklásai között ott volt, hogy a burkini mint olyan ellentmond az erkölcsi normáknak, a francia szekularizmusnak (laicité), a higiéniának és a biztonságos úszásnak.

Két francia civil szervezet, a Ligue des droits de l'homme és a Collectif contre l'islamophobie en France fellebbezést nyújtott be az első ilyen betiltó határozat ellen, amelyet Villeneuve-Loubet városban hoztak. Nizza Közigazgatási Bírósága elutasította a civil fellebbezést azon az alapon, hogy „a tengerpart nem alkalmas valamely személy vallásos hitének hivalkodó kifejezésére”, továbbá hogy „a Franciaországot ért terroristatámadásokkal összefüggésben a burkini

²⁷ Bulgária Legfelsőbb Közigazgatási Bírósága 2016. február 18-án hozott 1797-es számú ítélete 658/2015 számú ügyben. <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/annual-reports/fundamental-rights-2017>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

²⁸ Németország Szövetségi Alkotmánybírósága, BvR 354/11. számú határozat, https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2016/10/rk20161018_1bvr035411.html, hozzáférés: 2018. 10. 10.

viselése veszélyezteti a közbiztonságot.”²⁹ Errefel a civil szervezetek az Államtanácsához fordultak fellebbezéssel, amely augusztusi végzésében kimondta, hogy egy nő eltiltását a burkini viselésétől, mint amely ruhadarab beazonosítja egy valláshoz való tartozását, csak a közrend megbontásával lehet igazolni, és a tiltást nem lehet más megfontolásra alapozni. „Ilyen közrendi kockázat hiányában, még a terrorista támadásokkal összefüggő aggályok sem elegendőek a vitatott tiltó rendelkezések jogszerűségéhez.”³⁰

Mindezek ismeretében az FRA általános véleménye az volt, hogy az uniós tagállamoknak a valláshoz kapcsolódó jelképekre vagy ruhadarabokra vonatkozó tilalom mérlegelésekor nagyobb figyelmet kell fordítaniuk az alapvető jogok és szabadságok megóvásának szükségességére.³¹ Az erre irányuló jogalkotási vagy közigazgatási javaslatok semmilyen esetben nem korlátozhatják az egyén szabad vallásgyakorlását. Az ilyen tilalmak mérlegelésekor kezdettől fogva figyelembe kell venni az alapjogi szempontokat és az arányosság szükségességét is.

Vallásszabadság és megkülönböztetés-mentesség

Mivel az FRA 2017. évi jelentésében a vallásszabadság védelme *Az egyenlőség és a diszkrimináció tilalma (vagy megkülönböztetés-mentesség)* főcím alatt jelenik meg, fontos a vallásszabadságról az egyenlőséggel és a megkülönböztetés-mentességgel mint európai alapjoggal való összefüggéseiben is szólni. Az Európai Bizottság még 2008 júliusában irányelvjavaslatot nyújtott be az egyenlő bánásmódról, amely fokozottabb védelmet nyújtana a valláson, fogyatékoságon, életkoron és szexuális orientáción alapuló megkülönböztetés leküzdésére.

Az Európai Közösségről szóló amszterdami szerződés 13. cikke megtiltja a nemen, faji vagy etnikai származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékoságon, koron vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetést. E cikk két uniós irányelv alapjául is szolgált. Az első a faji egyenlőség 2000/43/EK irány-

²⁹ Nizza Közigazgatósági Bírósága 2016. augusztus 22-én meghozta a 1603508. és 1603523. számú határozatokat, <http://nice.tribunal-administratif.fr/content/download/69800/641111/version/1/file/1603508%20et%201603523%20%20référé%20liberté%20plages%20Villeneuve-Loubet.pdf>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

³⁰ Franciaország Államtanácsának 2016. augusztus 26-án hozott 402742. számú határozata, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriAdmin.do?oldAction=rechJuriAdmin&idTexte=CETATEXT000033070536&fastReqId=1502606363&fastPos=1>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

³¹ fra-2017-fundamental-rights-report-2017-opinions_hu.pdf (2017/2.3), hozzáférés: 2018. 10. 10.

elve, amely megtiltja a munkaerőpiacon és azon kívül alkalmazott, faji vagy etnikai származáson alapuló megkülönböztetést. A második a 2000/78/EK irányelv, amely tiltja a munka-erőpiacon alkalmazott, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékoságon, életkoron vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetést. A két irányelv alkalmazási körében meglévő különbség miatt a megkülönböztetés okainak egyfajta rangsora alakult ki. A 2008-as javaslat ezért egyenlő védelmet biztosítana a megkülönböztetés minden fajtája ellen, ahogy az említett okokból történő diszkriminációt tágran meghatározott területeken tiltaná: a szociális védelem terén, beleértve a szociális biztonságot és az egészségügyi ellátást; a szociális előnyök terén; az oktatásban; valamint az árukhoz és a szolgáltatásokhoz való hozzáférés és azok nyújtása terén.³²

Az irányelv elfogadása garantálná, hogy az Európai Unió és a tagállamok átfogó jogi keretet nyújtsanak a felsorolt okok alapján történő megkülönböztetés-sel szemben. A tárgyalások a 2016. év végéig nem érték el az irányelv elfogadásához az Unió Tanácsában előírt egyhangúságot, két tagállamnak továbbra is fenntartásai voltak a javaslattal szemben. Emiatt az uniós jogban továbbra is hierarchia érvényesül a megkülönböztetéssel szembeni védelem indokai tekintetében.

Az Alapjogi Charta 21. cikke (a megkülönböztetés tilalma) alapján tilos minden megkülönböztetés, így különösen a nem, faj, szín, etnikai vagy társadalmi származás, genetikai tulajdonság, nyelv, vallás vagy meggyőződés, politikai vagy más vélemény, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés, fogyatékoság, kor vagy szexuális irányultság alapján történő megkülönböztetés. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 19. cikke kimondja, hogy a Tanács az Európai Parlament egyetértését követően, különleges jogalkotási eljárás keretében, egyhangúlag megfelelő intézkedéseket tehet a nem, faji vagy etnikai származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékoságon, koron vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetés leküzdésére. Az FRA véleménye³³ az volt, hogy az uniós jogalkotónak minden megoldást mérlegelnie kell azért, hogy az egyenlő bánásmódról szóló irányelvet gyorsan elfogadják, és az védelmet garantáljon a valláson, meggyőződésen, fogyatékoságon, koron vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetéssel szemben.

³² <http://ceere.eu/wp-content/uploads/2016/03/Mohay-EB-OTKA-WP02.pdf>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

³³ fra-2017-fundamental-rights-report-2017-opinions_hu.pdf (2017/2.1), hozzáférés: 2018. 10. 10.

E vallásra vagy meggyőződésre, fogyatékosagra, életkorra vagy szexuális irányultságra való tekintet nélküli, egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról szóló javaslatról 2017-ben már kilencedik éve folytak a tárgyalások. A tagállamoknak még nem sikerült megállapodásra jutniuk az irányelv-javaslattal kapcsolatban. Sok tagállam ettől függetlenül folytatta a megkülönböztetéssel szembeni védelem kiterjesztését. A belföldi bírósági határozatok sokszor kiálltak a fogyatékosággal élő személyek jogai mellett, és erőfeszítések történtek a leszbikus, meleg, biszexuális, transz- és interszexuális személyek (LMBTI) egyenlőségének előmozdítására is. Az egyes ruhadarabok viselésének betiltására irányuló intézkedések okán fellángolt a vita a vallás szabadságáról a terrorfenyegetés miatti félelem közepette. Az év végére egyre általánosabb lett az a felismerés, hogy ha csak az egyes okokból történő megkülönböztetéssel foglalkozunk, ezzel nem tudjuk leképezni a megkülönböztetés összes formáját, amely az Unióban élő embereket a mindennapokban éri.

A vallásszabadság az FRA 2018. évi alapjogi jelentésében

A vallásszabadsággal kapcsolatos alapjogi kérdéseket az FRA 2018. évi jelentése a 3. fejezetben tárgyalja, az *Egyenlőség és megkülönböztetésmentesség* fő cím alatt.³⁴ A 3. fejezet 2. alfejezetének címe kifejező: *Vallásos jelképek a figyelem középpontjában*. A fejezet bevezetőjében a jelentés megjegyzi, hogy a 2017. év vegyes előrelépést hozott az egyenlőség és megkülönböztetés-mentesség előmozdítása terén az Európai Unióban. Jóllehet a még 2008-ban javasolt egyenlő bánásmódról szóló irányelv-tervezetet az év végéig nem fogadták el, az EU vezetői a 2017 novemberében Göteborgban tartott szociális csúcstalálkozón kihirdették a szociális jogok európai pillérét, amely a megkülönböztetés-mentesség elvén alapul.³⁵ Az FRA 3. 1. számú véleménye az volt, hogy az uniós jogalkotónak folytatnia kell az egyenlő bánásmódról szóló irányelv elfogadását célzó erőfeszítéseit, annak biztosítása érdekében, hogy az EU átfogó védelmet nyújtson az élet legfontosabb területein a megkülönböztetéssel szemben, a nemtől, faji vagy

³⁴ <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/annual-reports/fundamental-rights-2018>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

³⁵ A pillér 20 kulcsfontosságú elvet és jogot határoz meg a méltányos alapon és jól működő munkaerőpiacok és jóléti rendszerek alátámasztására. Az eszközt elsősorban az euróövezet számára hozták létre, de a részvétel iránt érdeklődő valamennyi uniós tagállam számára alkalmazható. A pilléren belül meghatározott elvek és jogok érvényesítése a tagállamok és az uniós intézmények közös felelőssége, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=hu&catId=1226>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

etnikai származástól, vallástól vagy meggyőződéstől, fogyatékoságtól, kortól vagy szexuális irányultágtól függetlenül.

2017-ben az Európai Unióban a vallással kapcsolatos vitákat továbbra is a munkahelyen vagy közterületen viselt vallási öltözettel és szimbólumokkal kapcsolatos korlátozások tematizálták. Az FRA jelentései alapján megállapítható, hogy e korlátozások különösen azokat a muszlim nőket érintették, akik a fejet vagy az arcot eltakaró öltözékeket viseltek. Az Európai Unió Bírósága és az Emberi Jogok Európai Bírósága iránymutatást nyújtott e területen, a valódi foglalkoztatási követelményekkel, a látható vallási szimbólumok tilalmával, valamint az arcot teljes mértékben eltakaró vallási öltözék nyilvános viselésével kapcsolatban.

Az EU Alapjogi Chartájának 10. cikke az uniós polgárok számára elméletileg garantálja a gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsághoz való jogot. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatását, mind egyénileg, mind közösségekben. Az EU Alapjogi Chartájának 21. cikke tiltja a valláson vagy meggyőződésen alapuló megkülönböztetést. Az EU Alapjogi Chartájának 22. cikke pedig úgy rendelkezik, hogy az uniónak tiszteletben kell tartania a kulturális, vallási és nyelvi sokféleséget. Az FRA 3. 3. számú véleménye az volt, hogy az uniós tagállamoknak a valláshoz kapcsolódó jelképekre vagy ruhadarabokra vonatkozó korlátozások mérlegelésekor biztosítaniuk kell az alapvető jogok és szabadságok megóvását. A vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatása korlátozásának veszélyével járó jogalkotási vagy közigazgatási javaslatoknak figyelembe kell venniük az alapjogi szempontokat, és tiszteletben kell tartaniuk a jogszerűség, szükségesség és arányosság elveit.

Az FRA 2017-ben végezte el második széleskörű felmérését a kisebbségeket érő megkülönböztetésekre vonatkozóan.³⁶ A felmérésben résztvevő muszlim személyek több, mint 30 százaléka jelezte, hogy vallásos jellegű jelképek látható viselésének idején megkülönböztetés vagy zaklatás érte, illetve rendőrség általi azonosításban volt részük. A vallásos jelképeket nem viselő személyeknek viszont csak 25 százalékos alatti része jelzett hasonló tapasztalatokat. A felmérés kitért arra is, hogy minden 10 muszlim nőből csak 3 van munkaviszonyban azok közül, akik fejszálat vagy nikábot (azaz olyan kendőt, amely egyaránt fedi az arcot

³⁶ Fundamental Rights Agency, “Second European Union Minorities and Discrimination Survey. Muslims”, *Selected Findings* (Luxembourg: Publications Office, 2017), 30.

és a fejét is, csak a szemeknek hagyva egy keskeny rést) viselnek, míg e tárgyakat nem viselők esetén minden 10 nőből 4 feletti a munkaviszonyban levők száma.

A vallásos jellegű ruházat vagy jelképek viselésének korlátozása az Európai Unióban 2017-ben is a figyelem középpontjában volt, különösen a muszlim nők arcot eltakaró ruhadarabjaira vonatkozóan. Erre többek között egy olyan elemzés világított rá, amely az EU-tagállamokban vizsgálta a vallásos jellegű ruházat és jelképek viselését a munkahelyeken. „Az EU tagországainak csak kis részében találunk nemzeti, regionális vagy helyi jellegű jogszabályi tiltást valamilyenféle vallásos jellegű ruházat vagy jelkép viselésének tiltására vonatkozóan a munkahelyeken, közterületeken vagy máshol. Néhány más tagállam most fontolgatja hasonló törvénykezés bevezetését. A 28 tagállam alig felében fordult elő e tárgyban tárgyalási jogeset. Ezekben az esetekben a gyakorlat nagyon változatos, és tagállamonkénti sajátosságokat hordoz, de a vallásos jellegű ruházat vagy jelképek viselésével kapcsolatos jogesetek száma növekedőben van.”³⁷

Az Európai Unió Bíróságán tárgyalási esetek közül az Achbita-ügyben a bíróság megállapította, hogy a politikai, világnézeti vagy vallási jelek látható viselését megtiltó munkahelyi szabályzatok előírásai nem tekintendők közvetlen megkülönböztetésnek, a 2000/78/EK számú foglalkoztatási egyenlőségi irányelv előírásaival összhangban.³⁸ A bíróság azonban azt is kimondta, hogy ilyen szabályok képezhetnek közvetett megkülönböztetést, amennyiben egy adott valláshoz tartozó személyt hátrányos helyzetbe hoznak. Ezt követően 2017 októberében Belgium Legfelsőbb Semmitőszéke az Achbita-ügyben perújrafelvételt rendelt el, megállapítván, hogy az antwerpeni munkaügyi bíróságnak nem sikerült a munkaadó szabályzatának semlegességét a belgiumi megkülönböztetés-mentességi törvény előírásai szerint minősíteni.

A Bougnaoui-ügyben az Európai Unió Bírósága megállapította, hogy egy munkaadó nem akadályozhatja meg a munkavállaló jogát iszlám fejkendő viselésére abban az esetben, ha az ügyfél nem kívánja a nevezett munkavállaló általi kiszolgáltatást.³⁹ Az ilyen elvárások nem minősíthetők valódi és meghatározó fog-

³⁷ European Network of Legal Experts in Gender Equality and Non-discrimination, *Religious clothing and symbols in employment – A legal analysis of the situation in the EU Member States* (2017), http://ec.europa.eu/newsroom/just/item-detail.cfm?item_id=608849, hozzáférés: 2018. 10. 10.

³⁸ Európai Unió Bírósága, C-157/15 számú ügy, Samira Achbita és Centrum voor gelijkelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v. G4S Secure Solutions NV, 2017. március 14.

³⁹ Európai Unió Bírósága C-188/15 számú ügy, Asma Bougnaoui és Association de défense des droits de l'homme (ADDH) v. Micropole Univers SA, 2017. március 14.

lalkozási követelményeknek a már említett foglalkoztatási egyenlőségi irányelv előírásaival összhangban. Ezt követően 2017 novemberében Franciaország Legfelsőbb Semmítőszéke megsemmisítette a Párizsi Fellebbviteli Bíróság ítéletét, és elrendelte a Bougnaoui-ügyben a perújrafelvételt. A semmítőszék többek között megállapította, hogy egy kereskedelmi jellegű magánvállalkozásban a fátyol viselésének megtiltása az ügyfelekkel való kapcsolat idejére a vallásszabadság indokolatlan és aránytalan korlátozása.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága is hozott idevonatkozó ítéleteket 2017-ben. A Belcacemi és Oussar v. Belgium-ügyben⁴⁰, valamint a Dakir v. Belgium-ügyben⁴¹ a bíróság kimondta, hogy az arcot eltakaró ruházat nyilvános viselésének megtiltása nem sérti a magánélet és a családi élet tiszteletben tartásának jogát (az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 8. cikkelyével összhangban), sem a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságát (a 9. cikkellyel összhangban), sem a megkülönböztetés tiltását (a 14. cikkellyel összhangban). A bíróság mindkét ítéletben a SAS v. France-ügyben⁴² korábban elfoglalt álláspontot folytatta, ahol a korlátozásokat az „együttélés” elvének fényében minősítette jogosnak.

2017-ben néhány EU-tagország, például Ausztria, Németország és Lettország is hozott az arcot elfedő ruhadarabok viselésének tiltását kimondó jogszabályt. Ausztriában az októberben elfogadott törvény⁴³ az arcot elfedő felszerelések viselésének tiltására vonatkozik, a média azonban a szabályozást a burkára, azaz az egész testet elfedő női viselet tiltására is értelmezi. A törvény kimondott célja az volt, hogy megkönnyítse az integrációt és növelje a társadalmi részvételt.

A németországi Alsó-Szászországban is hasonló törvényt fogadtak el augusztusban, amely kimondja, hogy a gyermekeknek az iskolákban a viselkedésük vagy a ruházatuk által nem szabad jelentősen megnehezíteni a többiekkel

⁴⁰ <https://strasbourgobservers.com/category/cases/belcacemi-and-oussar-v-belgium>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

⁴¹ <https://strasbourgobservers.com/category/cases/dakir-v-belgium>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

⁴² <https://strasbourgobservers.com/2014/07/03/s-a-s-v-france-missed-opportunity-to-do-full-justice-to-women-wearing-a-face-veil>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

⁴³ Ausztria Szövetségi Parlamentje, 2017. október 9-én elfogadott 68/2017 számú törvény: https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetze_snummer=20009892; hozzáférés: 2018. 10. 10. Manfred SEEH, „Erster Aufblick auf das Burka-Verbot” [A burkatilalomról], *Die Presse*, 2017. június 9., <https://diepresse.com/home/panorama/oesterreich/5289823/Erster-Ausblick-auf-das-Burka-Verbot>

való kommunikációt.⁴⁴ A jogszabály elfogadása összefüggésben annak a muszlim gyermeknek az esetével, aki megtagadta az iskolába járást nikáb, azaz az arcot és a fejet egyránt elfedő, csak a szemnek rést hagyó kendő viselése nélkül.⁴⁵

Lettország kormánya szintén augusztusban hagyta jóvá az Igazságügyi Minisztérium rendeletét,⁴⁶ amely megtiltotta az arc elfedését a nyilvános helyeken – a szakmai, egészségügyi vagy művészi szükségletek kivételt képeznek. Az igazságügyi miniszter, Rasnačš Dzintars szerint „a törvény fő célja a megelőzés: az embereknek már előzetesen tudniuk kell, hogy alkalmazkodniuk kell a kulturális és történelmi környezetünk szabályaihoz.” A jogszabály célja az, hogy egységet és összhangot teremtsen a társadalomban, erősítse a kommunikációt a közösség tagjai között, és segítse elő az együttélést. A közterületeken teljesen megtiltotta az arc eltakarását, kivéve a templomokat, imaházakat és más, vallásos tevékenységre való helyiségeket. Novemberben a lett parlament jogi bizottsága a kormányrendelet elfogadása ellen foglalt állást, mert „nem talált elegendő indoklást annak megállapítására, hogy a tervezett korlátozások arányosak, vagy összhangban volnának a lett alkotmánnyal, vagy az Emberi Jogok Európai Egyezményével.”⁴⁷

Az EU tagállamai néha törvényt fogadtak el a vallásos jelképek betiltására abból a megfontolásból is, hogy megőrizték a közhatóságok semlegességét. Németország Baden-Württemberg tartományában 2017 májusában törvényt hoztak⁴⁸, amelyben megtiltották a bírók és az ügyészek számára vallási jellegű fejfedők viselését, mint amilyen a nyakat eltakaró, de az arcot szabadon hagyó hidzsáb vagy a zsidó sapka, a kipá. A szabályozás indoklása az volt, hogy az igazságszol-

⁴⁴ Németország Alsó-Szászországi Tartományi Parlamentje, 10/2017 S. 552 számú, 2017. augusztus 22-én elfogadott törvény. <http://www.schure.de/16/80005.htm>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

⁴⁵ „Niedersachsen verbietet Vollverschleierung an Schulen” [Teljes fátyoltilalom Alsó-Szászország iskoláiban], *Rheinische Post*, 2017. augusztus 17., https://rp-online.de/panorama/deutschland/niedersachsen-verbietet-vollverschleierung-an-schulen_aid-17836061, hozzáférés: 2018. 10. 10.

⁴⁶ Lettország Kormánya, 2017. január 4-i törvénytervezet, “Law on the Restriction of Face Covering”, <https://www.tm.gov.lv/lv/aktualitates/tm-informacija-presei/ministru-kabineta-komiteja-atbalsta-likumprojektu-sejas-aizsegsanas-ierobejojuma-likums>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

⁴⁷ Lettország, Saeima Jogiroda, “Opinion Concerning the Draft Law on the Restriction of Face Covering to the Saeima Human Rights and Public Affairs Commission”, <http://eurel.info/spip.php?rubrique907&lang=en>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

⁴⁸ Németország, Baden-Württemberg Tartományi Parlamentje, 16/2038. számú, 2017. május 11-én elfogadott törvény: *Gesetz zur Neutralität bei Gerichten und Staatsanwaltschaften des Landes*, https://www.landtag-bw.de/files/live/sites/LTBW/files/dokumente/WP16/Drucksachen/2000/16_2038_D.pdf, hozzáférés: 2018. 10. 10.

gáltatásban eljárókat ne lehessen vallásilag vagy politikailag elfogultnak tekinteni. Továbbá, 2017 júniusában egy hasonló nemzeti jogszabályt is elfogadtak⁴⁹, amely egész Németországban megtiltja a köztisztviselőknek, hogy hivatali időben eltakarják az arcukat, kivéve az egészségügyi okokat.

Befejezés

Európa népei még a vallás nevében háborúskodtak, amikor Erdély a vallási tolerancia egy korai formáját már 1568-ban elismerte. Az ország vallási térképe akkor a nyugatinál sokkal színesebb volt. Egy településen belül is több felekezet, sőt több nemzet élt együtt. A lakosság többsége, köztük a fejedelem János Zsigmond is, előbb a lutheri reformációhoz csatlakozott, katolikus csak néhány főúri család maradt és a székelység egy része. Amikor pedig a magyarok a kálvini ághoz csatlakoztak, 1564-ben a református vallás is egyenjogúságot nyert. Ez az átalakulás akkor még az augsburgi rendelkezéshez hasonló, az egy joghatóság, egy vallás elvét követte: „A királyi városok és a falvak bármelyik vallást követhessék, hitükön való prédikátort tarthassanak, a velük ellenkezőt pedig elbocsáthassák.”⁵⁰ Ugyanekkor mondták ki a „cuius regio, eius religio” elvet is, amely szerint a vallást a földbirtokos választja meg saját területein, az ott élőknek pedig arra a hitre kell áttérniük.⁵¹

Erdélyben a reformáció itt nem állt meg, a reformátusok egy része a később unitáriusnak nevezett antitrinitárius tanokhoz csatlakozott. Antitrinitárius lett a fejedelem is, a tordai országgyűlés pedig 1568. január 13-án kimondta: „Nem engedtetik senkinek, hogy senkit fogsággal avagy helyéből való priválással fenyegetsen az tanításért, mert az hit istennek ajándéka.”⁵² A határozat a világon elsőként mondta ki négy vallás – katolikus, evangélikus, református és unitárius – szabadságát és részleges egyenjogúságát. Az uralkodó nem tehetett különbséget a felekezetek között, és nem érvényesülhetett a területi elv sem: a nemes, a

⁴⁹ Németország Szövetségi Parlamentje, 1570. számú, 2017. június 8-án elfogadott törvény: Gesetz zu bereichsspezifischen Regelungen der Gesichtsverhüllung und zur Änderung weiterer dienstrechtlicher Vorschriften, <https://www.bundesrat.de/SharedDocs/beratungsvorgaenge/2017/0301-0400/0336-17.html>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

⁵⁰ <http://reformacio.ma/v/augsburgi-vallasbeke/>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

⁵¹ BIHARI Dániel, *Mészárlás a vallás nevében: Erdélybe vágott minden üldözött*, <https://24.hu/tudomany/2016/01/13>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

⁵² http://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/18289/KM_1993_01_005.pdf?sequence=1&isAllowed=y, hozzáférés: 2018. 10. 10.

polgár, a jobbjog szabadon dönthetett arról, hogy milyen módon forduljon Istenhez.

„A vallási türelem, a négy bevett vallást biztosító rendelkezés mögött minden bizonnyal politikai és társadalmi érdekek álltak. A két nagyhatalom: a Habsburgok és a törökök közé ékelt fejedelemség nem engedhette meg magának, hogy belső ellentétek utat nyissanak a külső ellenség számára. Ugyanakkor a tordai országgyűlésnek a hitről mint Isten ajándékáról leírt szép mondata már megelőlegezi későbbi évszázadok haladó gondolkozását, amely a nemzeti vagy politikai hovatartozástól függetlenül a vallást, és emberi jogként tisztel minden hitbéli meggyőződést.”⁵³

A tordai ediktum rendelkezése valójában még nem a mai értelemben vett vallásszabadságot biztosította, hanem a társadalmi béke érdekében kötött politikai egyezség volt. Ha azonban a 16. század vallási és jogi vívmányait nem a mai értékítéletünkkel mérjük, hanem a korabeli állapotok viszonylagosságában értékeljük, akkor világos, hogy Erdély így is egy évszázaddal megelőzte Angliát és Európát a lelkiismereti és vallásszabadság bizonyos korai formájának kinyilvánításában.

A fentiek tükrében megállapítható, hogy az egyén jogi helyzete az európai jogrendben 2010 után, az Európai Unió újrafogalmazott jogi keretei között a lelkiismereti és vallásszabadság tekintetében védettebbé vált. Az európai jogrend, különösen az alapjogok védelmének erősítését mutató fejlemények tükrében, jó úton halad afelé, hogy az erdélyi vallásszabadság 450 éves öröksége Európában is nem csak általánosan elismert, hanem a gyakorlatban is maradéktalanul védett jogsultság legyen.

Ennek tükrében igazat kell adnunk Angela Merkelnek: a tolerancia valóban Európa lelke és a békés együttélés alapja a kontinensen ma is – és a vallási tolerancia különösen az, tehetjük hozzá. És igazat kell adnunk Áder Jánosnak is: ma már könnyű számba venni a hit szabadságára épülő európai mivolt örökségét: az örökös kérdés jogát, a viták tüzeiben edzett igazságkeresést, a vallás személyességének és a gondolat szabadságának kimondását, a hit humanizmusát, az anyanyelvű tanítás elterjedését, a nemzethez való ragaszkodás fontosságát, az önazonosságunk kifejezésének képességét.

A 20. és 21. század alapjogi dokumentumai, mint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, az Emberi Jogok Európai Egyezménye, valamint az Európai Unió Alapjogi Chartája a vallásszabadságot az ember alapvető, veleszületett jo-

⁵³ BENDA Kálmán, *Az 1568. évi tordai országgyűlés és az erdélyi vallásszabadság*, <http://epa.oszk.hu/00900/00979/00008/01benda.htm>, hozzáférés: 2018. 10. 10.

gaként határozza azt meg. A 21. században ez alapjog megkérdőjelezhetetlen lett, nemcsak mint az európai kultúra öröksége, hanem mint az Európai Unió által szavatolt alapjog is. Ezzel együtt, az európai társadalmi változások a vallásszabadság biztosítását is új kihívások elé állítják, az európai közösségekben pedig jogsérelmek új formái jelennek meg. Európa népei ma a vallás nevében nem háborúskodnak, de a vallási különbségek egymás mellett élése sokszor szül feszültséget. A kontinens vallási térképe nyugaton is, keleten is sokkal színesebb a 16. századinál. Egy-egy településen belül ma is egyre több felekezet, sőt egyre több nemzet él együtt, ezen új együttélésnek pedig új szabályozásokra van szüksége.

Összegzésképpen elmondható, hogy napjainkban a vallásszabadság mint alapjog erősebb védelmet élvez Európában, mint amennyire védett korábban volt. Mindazonáltal a védelmet tovább lehet erősíteni többek közt azzal, hogy az Európai Unió csatlakozzon az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez, mert ezáltal az európai polgároknak közvetlenül az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt kifogásolhatnák a lelkiismereti és vallásszabadság elleni jogsérelmet. Emellett további védelmet nyújtana az egyenlő bánásmód irányelv elfogadása is, amely garantálná, hogy az Unió és tagállamai ne esetszerű, hanem átfogó jogi keretet nyújtsanak a hátrányos megkülönböztetéssel szemben.